

PIIMATOOTMISE KULUDE STRUKTUUR

O. Saveli, T. Jänes

Eesti iseseisvuse saabumine ning vabaturumajanduse tekitamine tõi muutusi ka põllumajandusse. Suurmajandid lagunesid ning tekkis terve rida väiksemaid ettevõtteid. Taluseaduse vastuvõtmine 1989. aastal andis esimese tõuke talude tekkimiseks. Kui talude arv oli 1991. a. ligikaudu 2300, siis 1997. a. loendati neid juba üle 22 000 (Changes..., 1998). Talud on valdavalt väikesed majandusüksused, mille keskmine suurus on 22 ha. Põllumajandusreformi käigus tekkis ka terve rida erinevaid põllumajanduslikke suurettevõtteid, mille arv 1. jaanuaril 1998 oli 803 (Põllumajandus..., 1998).

Põllumajandustoodangust tuli 1997. aastal 45,7% suurettevõtetest, 26,7% taludest ning 27,6% kodumajapidamistest (Long-term..., 1997). Näiteks tootsid suurettevõtted 1997. aastal piima 319 713 t, talud 127 624 t ja kodumajapidamised 191 597 t e. 26,7% (Põllumajandus..., 1998). Piimatootmises on talutoodang väike, kuid on märgata suurenemist. Kui 1992. a. oli see 9,7% (Põllumajandus..., 1995), siis 1997. 17,8%. Suurettevõtetes toodeti samal ajal vastavalt 49,5% ning 55,5% piimast.

Kodumajapidamiste tegevus on suunatud peamiselt kohaliku turu rahuldamisele ning täiendava sissetuleku teenimisele. Statistika andmetel on kodumajapidamiste osakaal eriti oluline kartuli ning köögiviljade osas (1997 vastavalt 48,4% ja 55,5% kogutoodangust). Talude osakaal oli oluline teraviljatootmises (47,5%). Jõudluskontrolli andmeil on piimatootmise ettevõtetes lehmade arv väga varieeruv, kusjuures valdav osa ettevõttest – 64,5 – on väikesed (kuni 10 lehma). Nendes ettevõtetes aga oli vaid 6,8% lehmadest (Eesti..., 1998). Seega 2/3 karjades on 1/15 kontrollialustest lehmadest. Ja teistpidi, 12,6% ettevõtetes on 77,5% lehmadest.

Väga suur variatsioon on tõstnud huvi majandusliku analüüsi vastu. Kahjuks ametlik statistika selle kohta puudub. Andmeid mida kasutatakse anonüümselt, on kogunud ametnikud. Kahju on, et riigiasutused pole pidanud vajalikuks sisse seada süvendatud statistikat. Maailma praktika näitab, et riigi majandust on võimatu suunata kasvõi seadusloome kaudu, kui puudub objektiivne andmestik tegeliku olukorra kohta. Kahjuks on juhitud Eesti riigi majandust, sealhulgas põllumajandust, teadmata majanduslikke analüüsi riigi kohta.

Materjal ja metoodika

Esimene suurem küsitlus viidi läbi 1997. a., mil koguti andmed 75-lt piimatootjalt (Saveli, 1997). Majanduslike andmete saamine polnud peamine eesmärk. Vajadus selleks oli aga väga tõsine. Seepärast süvendati küsitluse teematikat 1998 a., kui koguti andmeid 1997. aasta kohta. Demokraatia ja omandikaitse ilmselt takistab mitte ainult objektiivsete andmete saamist, vaid ka maksude laekumist.

Piimatootmise kulude struktuuri uuriti küsitluse abil. Küsimustik koostati käesoleva töö autorite poolt ja saadeti kõigi maakondade 430 piimatootjale, kelle aadressid saadi Jõudluskontrolli Keskusest. Ettevõtete valikul lähtuti juhuslikkuse põhimõttest nende suurusrühma siseselt, kuid arvestati proportsionaalsuse põhimõtet erineva omandivormiga ettevõtete vahel. Omandivormidest võeti arvesse talu (füüsiline isik), ühistu, osühing, aktsiaselts ja muud. Andmed laekusid 143 piimatootjalt. Tasuvuse uuringute eesmärgiks oli uurida peamiste sissetulekute ja kulude struktuuri. Eraldi oli nimetatud laenu tasumine, et selgitada, kas ja mil määral oli võetud eelnevaid laene ning kui suure rahalise koormuse moodustavad need kuludest. Et tulude ja kulude arvestamise põhimõtted kassapõhise ning tekkepõhise raamatupidamistüübi puhul erinevad, siis esitatakse vastav analüüs kummagi raamatupidamistüübi kohta eraldi. Materjali analüüsi eraldi ettevõtluse vormide ja ettevõtte suuruse järgi.

Kõik ettevõtjad kasvatasid piimakarja, kuid suur osa neist tegeles veel teiste loomakasvatusharudega. Et kõik ettevõtjad ei esitanud komplekselt korrektseid andmeid või osa jäeti esitamata, siis ei ole võimalik kogu analüüsi ühele terviklikule mudelile koondada. Selle saavutamine ei olnud ka küsitluse eesmärgiks. Lähtuda tuleb üksikutest uuritavatest näitajatest ning nende osakaalust, mis puudutab peamiselt piimakarjakavatust. Nendes ettevõtetes, kus kasvutati piimakarja kõrval ka sigu, andsid sissetulekud seakasvatusest keskmiselt 18,7%. Paljudes ettevõtetes oli veel muid sissetulekuid ja nende keskmine oli isegi 16,9%. Käesolevas töös ei peetud õigeks nende jaotamist kõigile piimakarja kasvatavatele ettevõtetele ja keskmise arvutamist. Teiste loomakasvatusharudega tegeldi sageli erineva suurusega ettevõtetes ja samaviisi laekus neile muid sissetulekuid. Tasakaalutus majandussüsteemis polnudki teist võimalust oma ettevõtte majandamiseks.

Esmalt koguti maavalitsuste maamajandusosakondadest andmed piimatootjate arvu kohta. Laekunud andmed on kindlasti ligilähedased, sest süstemaatiline andmete kogumine puudub. Ülevaade siiski saadi. Suurusklasside sammu pikkuse määramisel võeti aluseks Soomes läbiviidud analoogne analüüs.

Tulemused ja arutelu

Maavalitsustest laekunud andmetest selgub, et 15 070 piimatootjast on kuni kahe lehma pidajaid 8843 e. 58,7%. Kõige rohkem oli neid Valga (1650), Saare (1586) ja Ida-Viru maakonnas (1300), kolmes maakonnas kokku 4536 e. 30% (tabel 1).

Tabel 1. Piimatootjate karjade suurus maakondades
Table 1. Number of milk producers in the counties

Maakond <i>County</i>	Ettevõtjaid lehmade arvuga / <i>No of enterprises with cows</i>				Kokku <i>Total</i>
	<3	3...32	33...250	> 250	
Harjumaa	375	250	35	12	672
Hiiumaa	60	64	6	0	130
Ida-Virumaa	1300	82	12	3	1397
Jõgevamaa	560	261	15	14	850
Järvamaa	60	165	10	20	255
Läänemaa	200	430	65	5	700
Lääne-Virumaa	299	312	52	18	681
Põlvamaa	620	317	24	5	966
Pärnumaa	494	614	46	13	1167
Raplamaa	500	550	10	15	1075
Saaremaa	1586	717	24	5	2332
Tartumaa	257	328	187	8	780
Valgamaa	1650	481	8	5	2144
Viljandimaa	482	590	53	7	1132
Võrumaa	400	360	23	6	789
Kokku/Total	8843	5521	570	136	15070

Suurtootjaid (üle 250 lehma) on kõige enam Järva (20), Lääne-Viru (18) ja Rapla (15) maakonnas. Suurima lehmade arvuga karjade arv moodustas vaid 0,9% ning 129...250 ja üle 250 lehmaga karjade arv vaid 4,7% karjade koguarvust. Majanduslikus mõttes võiks eeldada, et sellistes erineva suurusega tootmisüksustes on ka tootmiskulud väga erinevad.

Järgnevalt jaotati küsitluse alusel saadud materjal ettevõtluse vormi järgi (tabel 2). Suurim arv oli talusid ja osäühinguid, teised jaotuvad võrdselt. Veisekasvatuse sissetulekud on suurimad taludes, kus piimast saadi 82,5% ja veiselihast 9,9% sissetulekust. Teistes ettevõtluse vormides tegeldi märgatavalt ka muude tootmisharudega. Kulutused valdava osa moodustab sööt – ligi 40%. Teiste peamiste kululiikide puhul hakkab silma polariseerumine, kus talud vastanduvad teistele ettevõtetele. Madalam palgatase, suurem laenu põhiosa ja intress on vastupidiselt teistele ettevõtetele taludes. Aktsiaseltsid on võtnud samuti enam laene, mistõttu piima tootmiskuludes on laenu- ja laenuintresside osakaal suurem.

Tabel 2. Peamiste tulude ja kulude proportsioon (%) ettevõtluse vormide lõikes
Table 2. Proportion (%) of main revenues and costs in the different types of entrepreneurship

Näitaja <i>Item</i>	Ettevõtluse vorm / <i>Form of enterprises</i>					Kokku <i>All</i>
	talud <i>private farm</i>	ühistu <i>co-op.</i>	osäühing <i>joint adventure</i>	aktsiaselts <i>joint stock company</i>	muu <i>other</i>	
Ettevõtjaid/ <i>No of enterprises</i>	62	19	40	13	9	143
Sissetulekud/ <i>Revenues</i> piim/milk	82,5	56,0	68,2	65,6	69,1	72,5
veiseliha/beef	9,9	10,8	12,1	12,7	11,2	11,1
Kulutused/ <i>Costs</i> sööt/feed	39,4	43,1	36,7	39,8	39,1	39,2
palk/salary	14,0	25,1	27,4	23,7	24,6	23,3
laen/credit	18,9	6,8	7,5	10,4	2,1	11,5
laenuintress <i>payment of interest</i>	6,5	1,9	4,7	6,7	0,1	5,0

Teises analüüsis võeti aluseks lehmade arv ettevõttes (tabel 3). Võrreldes eelmise tabeliga on muutused märgatavad. Järelikult ei saa lehmade arvuga samastada ettevõtluse vormi. Mõnevõrra on kokkulangevust taludel

ja alla 26 lehmaga ettevõtetel. Kuid esile kerkivad 26...50 lehmaga ettevõtted, kus on väga suur laenu põhiosa ja -intress. Suur on palkade osa suuremates ettevõtetes.

Tabel 3. Peamiste tulude ja kulude proportsioon (%) erineva suurusega ettevõtetes
Table 3. Proportion (%) of main revenues and costs in the different size enterprises

Näitaja/Item	Lehmade arv / No of cows				Kokku Total	
	<26	26...50	51...100	>100		
Ettevõtjaid/ <i>No of enterprises</i>	40	16	20	67	143	
Sissetulekud/ <i>Revenues</i>	piim/ <i>milk</i>	81,4	77,0	78,3	64,5	72,5
	veiseliha/ <i>beef</i>	11,6	10,5	8,8	11,6	11,1
Kulutused/ <i>Costs</i>	sööt/ <i>feed</i>	43,8	34,6	39,4	38,4	39,2
	palk/ <i>salary</i>	13,3	19,1	19,7	26,1	23,3
	laen/ <i>credit</i>	14,7	31,8	8,5	7,3	11,5
	laenuintress <i>payment of interest</i>	7,1	7,3	2,0	4,5	5,0

Kokkuvõttes on silmatorkav üllatavalt suur palga osakaal kuludes. Ligi veerandine palga osakaal kuludes võib viidata nii teatud mõttes sotsiaalse suunitlusega põllumajandusettevõtetele kui ka üldtuntud kapitalipuuduse korvamisele tööjõu rakendamise abil. Kirjeldatu viib teatava vastuoluni, kus efektiivsuse ning konkurentsivõime suurendamise huvides oleks vaja rakendada enam masinkapitali ning vähendada inimtööjõu osa. Probleem on siin aga kahepoolne: esiteks ei ole tänane põllumajanduspoliitika võimaldanud teha kõike selleks, et soodustada efektiivse kapitalimahuka tootmise arengut eelkõige soodsa investeerimiskeskonna loomise abil. Teiselt poolt ei ole lahendatud ega välja pakutud lahendust selle protsessi käigus tööta jäävate inimeste rakendamiseks muudes valdkondades. Siin võikski järeldada, et põllumajanduspoliitika ei saa olla eraldiseisev majandus-, sotsiaal- ning regionaalpoliitikast. Seega võiks probleemide kiirema ning efektiivsema lahenduse huvides uurida teiste Euroopa riikide kogemusi.

Tabelis 4 kajastuvad raamatupidamise tüüpide lõikes põhiliste kulude andmed erineva lehmade arvuga ettevõtetes. Söödakulude osatähtsus oli tekkepõhise raamatupidamistüübiga ettevõtetes vahemikus 34,9...56%. Siit võiks järeldada seaduspärasust, et nii suurimates kui ka väiksemates ettevõtetes söödakulude osatähtsus väheneb. Väiksematel tootjatel pole alati andmete registreerimine täpne ja arvestuse põhimõtted täpselt fikseeritud. Mõned kulud (näiteks omasöödale) jäävad isegi fikseerimata. Tekkepõhise raamatupidamise korral on kulude üksikasjalik arvestamine isegi liiga keeruline ja aeganõudev.

Tabel 4. Peamiste kulude proportsioon olenevalt raamatupidamistüübist
Table 4. Proportion of main revenues and costs depending on accounting type

Lehmade arv/ <i>No cows</i>	< 26		26...50		51...100		> 100		Keskm./ <i>average</i>		
	1.	2.	1.	2.	1.	2.	1.	2.	1.	2.	
Raamatupidamistüüp <i>accounting type*</i>											
Ettevõtjaid/ <i>Enterprises</i>	26	7	3	11	5	15	6	56	40	89	
Kulud/ <i>costs</i> : sööt/ <i>feed</i>	40,4	55,4	56,0	33,2	44,0	34,9	34,9	39,0	41,7	45,4	
	palk/ <i>salary</i>	14,0	10,7	17,5	19,8	27,3	17,6	27,1	25,9	20,6	24,8
	laenuintress <i>payment of interest</i>	9,2	1,7	2,0	8,2	2,0	2,3	1,3	4,8	5,1	2,1

*) raamatupidamistüüp/*accounting type*:

1 – kassapõhine/*cash based accounting*; 2 – tekkepõhine/*accrued accounting*

Suurematel tootjatel võib väiksem söödakulu osatähtsus olla tingitud sellest, et palgakulude osa on seal suurem. Põhjus pole mitte kõrgetes palkades, vaid madalalpalgaliste töötajate suuremas arvus.

Laenu põhiosa kohta laekusid andmed raamatupidamistüübist lünklikult, mistõttu polnud võimalik neid esitada. Laenuintressi järgi võib otsustada, et väiketootjad fikseerivad need kulud kassapõhise raamatupidamise korral ja väiksematel tootjatel on laenu osatähtsus suur. Seda kinnitavad tabelid 3 ja 4.

Kirjandus

Changes in Estonian Agriculture Spring 1998. – German Development Institute, 1998.

Eesti jõudluskontrolli aastaraamat 1997. – Elmatar, 1998, 51 lk.
Long-term Strategy for sustainable Development of the Agricultural Sector. – Estonian Agricultural University
Institute of Rural Development. Tartu, 1997.
Põllumajandus 1994. – Statistikaamet, 1995. Tallinn, 130 lk.
Põllumajandus 1997. – Statistikaamet, 1998. Tallinn, 140 lk.
Saveli, O. Piimatootmise majanduslikkus Eestis. – Agraarteadus, nr. 2, lk. 151...156, 1997.

The Structure of Costs in Milk Production

O. Saveli, T. Jänes

Summary

Re-establishment of Estonia independence and developing the free market economy has brought several changes into Estonian agriculture. The lack of adequate information was the main reason why Prof. Olev Saveli from the Institute of Animal Science of the Estonian Agricultural University and a post graduate student Toomas Jänes have tried to study the economic situation among milk producers in Estonia.

The main questionnaire was sent to 430 milk producers, asking for information on their production, costs and revenues. The aim of the operation was not to complete a model of “an average enterprise”. Replies were received from 143 enterprises. The revenues and production costs are presented as they were in the different forms, size of enterprises, and according to different types of accounting. The outcome shows, that the average income earned from milk was 72.5%. This was the highest (82.5%) among private farms. Most of the producers gained their revenues from several operations.